

TARBIYA JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

G'affarova Nazira Fayzulla qizi.

TAFU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Muzaffarova Qunduzoy Shuxrat qizi.

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada tarbiya jarayonining psixologik determinatsiyasi, shaxsning rivojlanish bosqichlaridagi ruhiy o'zgarishlar va tarbiya usullarining samaradorligini oshiruvchi mexanizmlar tahlil qilingan. Tarbiya va ruhiyatning o'zaro aloqadorligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, psixologiya, motivatsiya, muloqot, rivojlanish, emotsional intellekt.

Аннотация: В статье анализируется психологическая детерминация воспитательного процесса, психические изменения на этапах развития личности и механизмы, повышающие эффективность воспитания. Освещена взаимосвязь воспитания и психики.

Ключевые слова: Воспитание, психология, мотивация, общение, развитие, эмоциональный интеллект.

Abstract: The article analyzes the psychological determination of the educational process, psychological changes at the stages of personality development and mechanisms that increase the effectiveness of upbringing. The relationship between education and psyche is highlighted.

Key words: Education, psychology, motivation, communication, development, emotional intelligence.

Kirish: Insoniyat tarixida tarbiya hamisha jamiyatning ustuvor vazifasi bo'lib kelgan. Ulug' ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir" degan otashin so'zlari bugungi kunda psixologik jihatdan yanada chuqur ma'no kasb etmoqda. Avloniy bu iborasi bilan tarbiyaning shaxs taqdirini belgilovchi eng

qudratli kuch ekanligiga e'tibor qaratgan.

Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, tarbiya shunchaki bilim va axloqiy o'g'itlar majmuasi emas, balki inson ruhiyatiga maqsadli ta'sir ko'rsatish orqali uning dunyoqarashini va ichki "Men"ini shakllantirish jarayonidir. Bugungi globallashuv va axborot xurujlari davrida tarbiya samaradorligi bevosita uning psixologik qonuniyatlarga asoslanganiga bog'liq. Inson tug'ilganidan boshlab ijtimoiy muhit ta'sirida bo'ladi, biroq bu ta'sir uning ichki psixologik "filtrlari" — his-tuyg'ulari, irodasi va ongi orqali o'tmaguncha, kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun ham tarbiya jarayonini tashkil etishda shaxsning ruhiy holatini tushunish — millatning yashab qolishi va taraqqiyoti (saodati) uchun fundamental asosdir.

Asosiy qism:

Psixologik mexanizmlar va qonuniyatlar

1. Motivatsion sohani shakllantirish va ichki ehtiyoj

Tarbiyaning eng asosiy asosi bu — motivatsiya. Bola biror amalni qo'rqinch yoki majburiyat tufayli emas, balki ichki ehtiyoj sifatida bajarsa, bu haqiqiy tarbiya hisoblanadi. Psixologiyada bu tashqi nazoratning ichki e'tiqodga aylanishi deb ataladi. Bola nima uchun ijobiy xulq-atvorga ega bo'lishi kerakligini anglay olsa, tarbiya uning shaxsiy qadriyatiga aylanadi.

2. Yosh davrlari inqirozlari va individual yondashuv

L.Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, har bir yosh davrining o'z psixologik ehtiyojlari bor.

Maktabgacha yoshda: Tarbiya asosan o'yin va hissiy bog'liqlik orqali amalga oshadi.

O'smirlik davrida: Tarbiyaning asosi — uning mustaqilligini tan olishdir. Bu davrda "buyruq" uslubi reaktiv qarshilikni tug'diradi, shuning uchun "do'stona hamkorlik" va "teng muloqot" modeliga o'tish zarur.

3. Faoliyat, Muloqot va Namuna ko'rsatish (Imitatsiya)

Psixologiyada shaxs faoliyat jarayonida (mehnat, o'yin va o'qish) shakllanishi isbotlangan. Tarbiya nazariya emas, amaliy harakatlar bilan bog'liq bo'lishi shart.

Shu bilan birga, bolalar ko'p hollarda kattalarning so'zlariga emas, balki ularning real xatti-harakatlariga qarab ruhan shakllanadilar (imitatsiya mexanizmi). Tarbiyachi va bola o'rtasidagi psixologik ishonchning mavjudligi axborotning "ruhiy qarshiliksiz" qabul qilinishini ta'minlaydi.

4. Refleksiv yondashuv va "Biz" konsepsiyasi

Bolani o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishga o'rgatish ("Men nega bunday qildim?", "Bu ishim kimgadir ozor berdimi?") o'z-o'zini tarbiyalash mexanizmini ishga tushiradi. Shuningdek, tarbiyalanuvchi o'zini jamoaning ajralmas qismi deb his qilishi ("Biz" hissi) uning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi va ruhiy xotirjamligini ta'minlaydi.

Jahon va o'zbek psixologlarining tarbiya haqidagi qarashlari: E. G'oziyev tarbiyani "o'z-o'zini anglash" bilan bog'laydi. Uning fikricha: Tarbiya samaradorligi bolaning o'z ustida ishlashi (self-education) bilan o'lchanadi. Insonning psixofiziologik xususiyatlari (temperament, xarakter) tarbiya jarayonida inobatga olinishi shart.

Bolani mustaqil fikrlashga o'rgatish – tarbiyaning oliy maqsadi. Tarbiya jarayonining psixologik mohiyatini tushunishda quyidagi olimlarning nazariyalari muhim ahamiyatga ega: Lev Vigotskiy (Ijtimoiy-madaniy nazariya): Olimning fikricha, tarbiya — bu bolaning "yaqin rivojlanish zonasi"ni kengaytirishdir. Ya'ni, tarbiya bolaning bugun kattalar yordamida qila oladigan ishini ertaga mustaqil bajara olishiga zamin yaratishi kerak. Vigotskiy tarbiyani ijtimoiy tajribani shaxsiy mulkka aylantirish jarayoni deb hisoblagan. Jan Piaje (Kognitiv rivojlanish): Piaje tarbiya jarayonida bolaning fikrlash darajasini inobatga olish shartligini ta'kidlagan. Uning fikricha, tarbiya bolaning dunyoni o'zi kashf etishi uchun sharoit yaratib berishi kerak, aks holda tayyor bilimlarni majburlab tiqish bolaning ijodiy qobiliyatini so'ndiradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, tarbiya jarayoni murakkab psixofiziologik jarayondir. Abdulla Avloniy aytganidek, tarbiya biz uchun "najot yoki halokat" masalasi ekan, bu jarayonni ilmiy-psixologik asoslarda qurish davr talabidir. Bolaning emotsional holatini tushunish, uning individual xususiyatlarini inobatga

olish va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish orqali sog'lom va komil insonni voyaga yetkazish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2010. – 340 b.
2. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – 280 b.
3. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2012. – 195 b.
4. Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: AST, 2018. – 416 s.
5. Shoumarov G'.B. Oila psixologiyasi: darslik. – Toshkent: Sharq, 2014. – 256 b.
6. Ibrohimov A. Tarbiya psixologiyasining dolzarb muammolari. – Samarqand: SamDU nashri, 2021. – 142 b.